

Արածանիի վերնագավառում՝ Ալաշկերտ բնակավայրի մոտերքում հայտնաբերված ուրարտական արձանագրության համաձայն, Ուրարտուի Իշպուինի թագավորը (մ.թ.ա. 825–810թթ.) իր որդի Մենուայի հետ այստեղ պարտության էր մատնել էթիունյան վիտիբուխի, լուշա և կաթարգա ցեղերի՝ ուրարտական տարածք ներխուժած աշխարհագորին:¹ Հուսնենց գյուղի (Վանի մոտ) արձանագրության² մեջ այդ առթիվ ասվում է. «Արշավեցին Իշպուինե Սարդուրորդին (և) Մինուա Իշպուինորդին: Վանեցին Վիտերուխե, Լուշա (և) Կաթարգա դաշնակից արքաներին Եթիունյան, (որ) փախչում էին (...): Հատկացրին արձանագրություն Անաշե (քաղաքին)»:³ Անաշե քաղաքը համարում են կա՛մ Ալաշկերտը, կա՛մ տեղադրում նրա մոտերքում:⁴ Այս հանգամանքը հիմք է տվել ենթադրելու, որ Ալաշկերտի շրջանը մասն է կազմել դաշնակից ցեղերից առաջինը հիշատակված վիտիբուխցիների նույնանուն երկրի:⁵ Քանի որ արձանագրությունները պատմում են տեղի ունեցած ճակատամարտում էթիունցիներին վանելու,⁶ այլ ոչ թե ուրարտական բանակի՝ Վիտիբուխի երկրի տարածք ներխուժելու մասին, ուստի դրանք հիմք չեն կարող ծառայել Ալաշկերտի շրջանը Վիտիբուխի ցեղային երկրի կազմում տեսնելու համար:

Վիտիբուխի ցեղային երկրի տեղորոշումը Ալաշկերտի շրջանից բացի, նաև Հայկական պար լեռնաշղթայից և Արաքս գետից հարավ ընկած շրջաններում,⁷ պայմանավորված է եղել նրանով, որ Արգիշտի I-ի (մ.թ.ա. 786–764թթ.) Խորխոռյան տարեգրության մեջ այն, ի թիվս այլոց, հիշատակված է Էրիախի և Աբունի (սա արշավանքի վերջնակետն էր) երկրների հետ միասին:⁸ Վերջինս նույնացնելով Արաքսի վերնագավառում՝ գետի աջ ափին գտնված հետագա Հավնունիք գավառի հետ՝ Վիտիբուխին տեղորոշում են նաև նրա հարևանությամբ: Նախ՝ ինչու տեղորոշման համար ուղենիշ դարձնել Աբունի//Հավնունիքը և ոչ թե շիրակյան Էրիախին, ապա՝ դրանից ոչ մի կերպ չի բխում, թե Վիտիբուխին նաև Արաքս գետից հարավ ընկած շրջաններն էր ներառում: Էրիախի երկրից (հետագա Շիրակի կենտրոնական և արևելյան մասում) մինչև Աբունի//Հավնունիք՝ արշավանքի վերջնակետ, ձգված տարածքը ներառում էր Արաքսից հյուսիս, ոչ թե՛ հարավ

* Սույն հոդվածի հիմնադրույթները տպագրվել են «Պատմամշակութային ժառանգություն և արդիականություն» խորագրով միջազգային գիտաժողովի (Գյումրի, 4-6 հոկտեմբերի 2013թ.) զեկուցումների հիմնադրույթներում, Եր., 2013, էջ 116-118:

¹ Меликишвили Г. Урартские клинообразные надписи (այսուհետև՝ УКН). М., 1960, N 23.

² УКН, N 20.

³ Հայ ժողովրդի պատմության քրեստոմատիա. Հնագույն ժամանակներից մինչև 9-րդ դարի կեսերը (այսուհետև՝ ՀԺՊՔ), հ. I, Եր., 1981, էջ 42:

⁴ Ադոնց Ն., Հայաստանի պատմություն. ակունքները. 10-6-րդ դդ. մ. թ. ա., Եր., 1972, էջ 203: Арутюнян Н. Топонимика Урарту. Хурриты и урарты (այսուհետև՝ ТУ), I, Եր., 1985, С. 27; ՀԺՊՔ, հ. I, էջ 42, ծան. 3:

⁵ ТУ, С. 27, 202.

⁶ Дьяконов И. Предыстория армянского народа. История Армянского нагорья с 1500 по 500 г. до н. э., Եր., 1968, С. 155, пр. 207.

⁷ ТУ, С. 201-203.

⁸ УКН, N 127 I.

ընկած շրջանները: Արգիշտի I-ի Խորխոռոյան տարեգրության երկրորդ տարվա երկու արշավանքների⁹ համեմատությունից պարզվում է, որ Վիտիրուխին գտնվել է Արաքսից հյուսիս՝ Ախուրյանի ավազանի հարավում՝ Էրիախիի հարևանությամբ:

Վիտիրուխիի, Լուշայի և Կաթարգայի տեղորոշումը Հայկական լեռնաշխարհի հյուսիս-արևմուտքում¹⁰ կամ Գուգարքում¹¹ նույնպես փաստական հաստատում չունի: Արգիշտի I-ի բանակը Ախուրյանի ավազան էր մտել Դիաուխիից (հետագա Տայքը), ապա թափանցել Արաքսի վերին հոսանքի շրջանում գտնվող Աբունի, բնականաբար, մինչ այդ նվաճված Վիտիրուխին չէր կարող գտնվել հյուսիս-արևմուտքում կամ հյուսիսում՝ Գուգարքում, որոնց հասնելու համար արշավանքի այլ ուղղություններ էին պետք: Վիտիրուխիի ընդարձակ կամ հեռավոր այսպիսի տեղորոշումների գործում իր բացասական դերն է ունեցել նրա դաշնակից Կաթարգայի հյուսիսային տեղադրման փորձը: Անունների հնչյունական նմանության հիման վրա, սա նույնացրել են հետագա Գողերձականի, իսկ վերջինս՝ Ճորոխի ստորին հոսանքից արևելք գտնված հետագա Կղարջը գավառի (Արավիի քաղաքի շրջանը ներառյալ) հետ:¹²

Հակառակ տարածում գտած այս տեսակետի՝ Կաթարգան չէր կարող նույնանալ հետագա Կղարջի կամ Գողերձականի հետ, որովհետև արձանագրությունները ցույց են տալիս, որ վիտիրուխի, լուշա և կաթարգա ցեղերը դաշնակիցներ (հավանաբար, նաև ազգակիցներ) էին և բնակվում էին Էրիախիի (Շիրակում) հարևանությամբ: Էթիունյան ցեղերի այս եռյակը զբաղեցրել է ենթադրվածից շատ ավելի փոքր մի տարածք: Պետք է ի նկատի առնել, որ բազմացել (բայց ո՛չ բազմալեզու) էթիունիի ցեղերից յուրաքանչյուրը փոքր տարածք էր զբաղեցնում: Օրինակ, «Աշխարհացոյց»-ի Գեղարքունիք գավառի տարածքում ուրարտական արձանագրությունները հիշատակում են չորս (երբեմն ավելի) ցեղային երկիր,¹³ երբ նրա զբաղեցրած տարածքը կրկնակի փոքր էր Շիրակից: Կաթարգա ցեղային երկիրն ընդգրկել է հետագայում *Արջոն-առիճ* (իսկ այժմ՝ Ալաջա) կոչվող լեռնազանգվածն ու նրա շրջակայքը: Իր անվամբ նա պարտական է լեռանը, որովհետև Kat-arza նշանակում է «բարձունք արջի»: Լեռնանվան առաջին բաղադրիչի համար հմնտ. հայ. *կատար* «լեռան գագաթ», *կատաղունի* «եկեղեցու վերնատուն» և *կատիկ* «ակալեզու» բառերի **կատ* «վերին, բարձրի» արմատը, իսկ -arza բաղադրիչը *արջ* բառի սեպագիր վերարտադրությունն է:¹⁴

¹⁰ՄՍՐ Սիփու(հ)/Սիփու(հ) ցեղանուն-երկրանունը արտացոլում է *Սիտ-երո նախաձևը: Մրա երկրորդ բաղադրիչը կա՛մ ցեղանվանակերտ է, կա՛մ երկու հակադիր հասկացություններ (օրինակ, «արջ» և «եղջերավոր կենդանի») արտահայ-

⁹ YKH, NN 127 I, 127 V, 128 B, չԺՊԲ, հ. I, էջ 65:

¹⁰ չԺՊԲ, հ. I, էջ 42, ծան. 1:

¹¹ Կարագեոզեան Յ., Սեպագիր տեղանուններ (Այրարատում և հարակից նահանգներում) «Հայկական լեռնաշխարհը սեպագիր աղբյուրներում» (այսուհետև՝ Կարագեոզեան), հ. I, գիրք 1, Եր., 1998, էջ 40-41, 186:

¹² TY, C. 89, 106: Արավիի շրջանը Գողերձականում չէր: Մեծ Հայքի ծայր հյուսիսային Գողերձական նահանգը՝ Պողոսեոսի Cotarzenae region-ն, Կղարջի հյուսիսային հարևան էր և ոչ թե Կղարջը (Երևանյան Ս., Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյցի»-ի, այսուհետև՝ Աշխարհացոյց, Եր., 1963, էջ 59):

¹³ Աշխարհացոյց, էջ 47, 73-74, հմնտ. TY, C. 198-199.

¹⁴ Պետրոսյան Ս., Պետրոսյան Լ., Արարատի, Արագածի և մոտակա լեռների սեպագրային անունների շուրջ, ՀՀ ԳԱԱ ՇՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. XII, Եր., 2009, էջ 59:

տող հ.-ե. *er> հայ. *-իր* վերջածանցը:¹⁵ Ցեղանվան *xit- արմատն իր հնչյունական տարբերակներով առկա է հայերեն հետևյալ բառերում. 1. *վիր* «այծյամ», որից՝ *վիրիկ* (<վիր-իկ) «եղնիկի հորթ», 2. *վիրուն* (<վիր-ուն) «վայրի արու ա՛յծ», 3. *վիր*. «ուստյուն, ցատկ», որից բբբ. *վիրվիր քալել* «թռչկոտելով քայլել», 4. բբբ. *վիտվիտ* «ցատկոտող»//«այծ»:¹⁶ *Վիտիրու(իսի)* ցեղանուն-երկրանվանն արմատակից վերաբերյալ բառերը չեն ենթարկվել հայերենի օրինաչափի *x->g հնչյունափոխությանը պաշտամունքային ոլորտին վերաբերող երբեմնի սրբազան բառեր համարվելու պատճառով: Ըստ այսմ, պահպանել են այդ բառերի նախնական՝ *վ-ով*, արտասանությունը (*վ/գ* համարժեքության համար հմմտ. *արեւ/արեգ, առու/առոզել, կով/կոզի, հով/հոզի* արմատակից գույզերը):

Երիախիի և Կաթարգայի հարևաններից Վիտիրուիսին ընդգրկել է հետագա Շիրակի հարավարևմտյան մասը և հետագա Արագածոտնի՝ դրան հարող հատվածը: Ինչպես առաջինում, այնպես էլ երկրորդում կան «եղջերավոր» ստուգաբանությամբ մի շարք տեղանուններ՝ պայմանավորված դրանց բնակիչների բնորոշ եղջերավոր-խոտաճարակ կենդանիների տոտեմական պաշտամունքով: Դրա մասին է խոսում Վիտիրուիսի ցեղապետ-արքայի երկրորդ նստավայրի անունը: Առաջինը Ուրեյունին էր,¹⁷ բայց Խորխոտյան տարեգրությունում հիշատակված է նաև «Ամիգու քաղաքն արքայական Վիտերուխեական (երկրի), (որ) ամրացված էր»:¹⁸ Ըստ երևութին, Արգիշտի I-ի կողմից Ուրեյունիի գրավումից և ավերումից հետո Վիտիրուիսի ցեղապետ-արքան տեղափոխվել էր բարձրադիր Ամիգու ամրոցը: ^{URU}Amigu¹⁹ տեղանվան մեջ մենք տեսնում ենք արտացոլումը հայերեն *ամիկ* «մի տարեկան արու ուլ» բառի նախաձևի: Սա կազմված է *ամ* «տարի» (<հ.-ե. *sama-) արմատից հանրահայտ *-իկ* վերջածանցով (հ.-ե. *g>հայ. *կ* օրինաչափ անցումով):²⁰

Amigu տեղանվան «ամիկ» ստուգաբանությունը հարիր է Արտին լեռան/սեպագր. Arzini²¹ անվան «եղջերավոր» բնույթին: *Արտ-ին* բաղադրիչները պարունակող լեռնանվան հիմք **արտ* արմատն առկա է ինչպես *արտորալ* «շտապել, փութալ» (< հ.-ե. *drā-<der- «վազել»),²² այնպես էլ *արտի/արտիկ* «վայրի մաքի»²³ բառերում: Հմմտ. նույնարմատ ալբան. dreṇi «եղնիկ» բառը և թրակ. Drevis նույնիմաստ անձնանունը:²⁴ *Արտին* լեռնանվան *-ին* բաղադրիչը հայերեն *-ին* վերջածանցն է, որով են կազմված *ամուսին, գետին, դարբին, լուսին* բառերը, *Դուին* (<*Դի-ին), *Թալին, Կարին, Պաղին* տեղանունները: Հավանաբար, Թալինից արևմուտք գտնվող Արտին լեռան վրա է գտնվել Վիտիրուիսի երկրորդ արքայանիստ Ամիգու բերդը:

¹⁵ Աճառյան Հ., *Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի*, հ. III, Եր., 1957, էջ 110:

¹⁶ Աճառյան Հ., *Հայերեն արմատական բառարան (այսուհետև՝ ՀԱԲ)*, հ. IV, Եր., 1979, էջ 338: *Մալխասյանց Ս.*, *Հայերեն բացատրական բառարան*, հ. IV, Եր., 1945, էջ 338, 339: *Հարությունյան Ս.*, *Հայ ժողովրդական հանելուկներ*, Եր., 1965, էջ 207:

¹⁷ YKH, NN 127 I, 155 D; TY, C. 210.

¹⁸ ՀԺՊՔ, հ. I, էջ 65:

¹⁹ YKH, N 127 V.

²⁰ ՀԱԲ, հ. I, Եր., 1971, էջ 143:

²¹ Կարագեղեղեան, էջ 166, 251, YKH, N 462.

²² Ջահուկյան Գ., *Հայերենը և հնդեվրոպական հին լեզուները*, Եր., 1970, էջ 13:

²³ Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. I, Եր., 1979, էջ 382: Պետրոսյան Ս., «Շարայի ցեղամիությունը» *Հայկական լեռնաշխարհի հյուսիս-արևելքում (մ.թ.ա. VI-Vրդ.)*, *Լրաբեր հասարակական գիտությունների*, 1979, թիվ 12, էջ 71:

²⁴ Георгиев В. *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию*. М. 1958. С. 118, 120.

Արևմուտքում Վիտիուլիսին ներառում էր Տեկոր/Տիկոր (այժմ՝ Դիգոր)²⁵ գետի ավազանը: Հետագա Շիրակի հարավ-արևմուտքում գտնվող այս գետի և նրա ավազանի բնակավայրի *Տեկոր/Տիկոր* անուններում *տիկ արմատին հավելվել է *-որ* վերջածանցը. հմմտ. *բեկ-որ, բոլ-որ, հատ-որ, մոլ-որ*²⁶ և այլն: Տեղանվան *տիկ/*տեկ- արմատը նույնական է *տիկ* «տկճոր, պարկապուկ» բառի հետ (հ.-ե. *dig- «այծ»), բայց իր նախնական «այծ» իմաստով: Հայերեն բառի արմատակիցներն են հուն. δίζα «այծ», հին բարձր գերմ. ziga «այծ», zicki «ուլ», անգլլաքս. ticcen «ուլ, այծիկ» բառերը:²⁷ Ըստ այսմ, *Տեկոր/Տիկոր* նշանակում է «Այծային(գետ)»: Իմաստի տեսանկյունից հմմտ. արմատակից Dignat/Diglat «Տիգրիս» (<*dig- «այծ») գետանունը և Տիգրիսի վտակ Բաթմանաջրի *Քաշիթթ* (< քաղ «նոխագ») անունը:²⁸

Հնագույն Շիրակի տարածքում եղջերավոր խոտաճարակների պաշտամունքի արգասիք է նաև Սարգուրի II-ի (մ.թ.ա. 764-735թթ.) կողմից հիշատակված ^{KUR}Buzunia երկրանունը:²⁹ Այս ցեղային երկիրը տեղորոշվում է Օռվակ (Չլդր) լճից հարավ-արևելք՝ Իգանի (հետագա Վանանդի հյուսիսում) և Էրիախի ցեղային երկրների միջև,³⁰ այսինքն՝ հետագա Շիրակի հյուսիս-արևմուտքում: Buz-տ-ia բաղադրիչները պարունակող այս երկրանվան -ia բաղադրիչը ծագում է հ.-ե. *(i)ā նախաձևից և Հայկական լեռնաշխարհի տեղանուններում վկայված է ինչպես ուրարտական (հմմտ. Alia, Alluria, Alqania, Arşania և այլն), այնպես էլ իտեթական (հմմտ. Alzija, Arnija, Arzija, Maldija և այլն) սեպագրությամբ: Այս վերջածանցը հետագա հայերենում ստացել է *-ի* տեսքը (հմմտ. *ալի-ք, այգի, բարդի, կոզի, հոզի* և այլն)³¹ և հայտնի է բազմաթիվ տեղանուններից. հմմտ. *Լոռի, Կարբի, Կումայրի/Կումիրի* (>Կումրի>Գումրի), *Հաղի, Մանի, Փարպի*: Քննության առարկա տեղանվան *-տ-* բաղադրիչը նույնն է լինելու հայերենի հնդեվրոպական ծագումով *-ուն* վերջածանցի հետ (հմմտ. *արթուն, բեղուն, ձեղուն, փայլուն* և այլն),³² իսկ *buz-* արմատը՝ *բուծ* «ուլիկ, գանուկ» (<հ.-ե. bhug-o-)³³ բառի հետ: Վերջինի հնչյունական տարբերակներն են առկա *Բզունիք* (<*բուծ-ն-ունի-ք կամ *բուծ-ն-ունի-ք) և *Բուծունիք* (<*բուծ- ունի-ք. հմմտ. մանկ. թոթովանքի բժո<*բուծ-ո) գավառանուններում:³⁴

Հնագույն Շիրակի վերոբերյալ տեղանունների և ցեղանունների «եղջերավոր» բնույթի ստուգաբանությունների լույսի ներքո կարիք կա նորից անդրադառնալու նրա կենտրոնական և արևելյան մեծ մասն զբաղեցրած ցեղային երկրի սեպագրային ^{VKUR}Eriahi անվանը:³⁵ Գր. Ղափանցյանի ենթադրությունը այս ցեղանուն-երկրանվան Eri- բաղադրիչի հին իրանցիների *արի* «արիացի» ինքնանվան

²⁵ Աշխարհացոյց, էջ 71:

²⁶ Մուրադյան Ս., Բառագիտություն, Հայոց լեզվի պատմական քերականություն, հ. II, Եր., 1975, էջ 90:

²⁷ ՀԱԲ, հ. IV, էջ 405:

²⁸ Պետրոսյան Ս., Դրախտի գետերի և Խավիյա, Քուշ երկրների տեղադրության շուրջ, Պատմա-բանասիրական հանդես, 2006, թիվ. 2, էջ 243-246:

²⁹ YKH, N 155 F.

³⁰ TY, C. 21, 59-60, 236,

³¹ Ջահուկյան Գ., Հայոց լեզվի պատմություն. Նախագրային ժամանակաշրջան, Եր., 1987, էջ 231:

³² Նույն տեղում, էջ 234:

³³ ՀԱԲ, հ. I, էջ 482:

³⁴ Աշխարհացոյց, էջ 45:

³⁵ TY, C. 258-259:

հետ ունեցած կապի վերաբերյալ³⁶ այդպես էլ իր հիմնավորումը չգտավ լեզվաբանական, պատմական կամ հնագիտական որևէ փաստի միջոցով: Ժամանակին մենք երկու հնարավոր ստուգաբանություն էինք առաջարկել ցեղանուն-երկրանվան Eri- բաղադրիչի վերաբերյալ՝ նրա հիմքում տեսնել կա մ հ.-ե. *er(i)- «եղջերավոր կենդանի, այծ, ոչխար» բառը,³⁷ կա մ հայերեն *երեք* բառի *երի* արմատը:³⁸

Այժմ ընդունելի կարելի է համարել առաջին առաջարկը: Ավելի վաղ կարծիք էր հայտնվել *երինջ* «եզ որթ արջառոյ չափահաս»³⁹ բառի արմատն հ.-ե. *er(i)-ն համարելու վերաբերյալ: Այդ արմատից են այժմ բխեցնում հուն. ἄριφος «ուլ», լատին. aries «խոյ», հին իռլ. heirp «այծ», իռլ. erb «կով», լիտվ. eras «գառնուկ» բառերը, նաև՝ հայ. *որոջ/արոջ* «գառնուկ» բառը:⁴⁰ Ըստ այսմ, հայ. *երինջ* <*եր-ինջ, *երի-ինջ. (հմմտ. *բաղլինջ* <*բաղ-իլ-ինջ և *կողինջ* <*կող-ինջ): Սրա արմատակիցն է *երէ* բառը՝ «վայրի կենդանի չորքոտանի՝ որսալի և ուտելի»⁴¹, «պախրա»:⁴² Ըստ Հ. Կարապետյանի սեպագրային Eriahi//Eriahē// *Երիաիսե* երկրանվան վերջնաձայն հնչյունը եղել է կիսաձայն ը, կամ «թերևս, չի էլ ընթերցվել»:⁴³ Այս դեպքում Eri-ah(i) բաղադրիչներից բաղկացած երկրանվան երկրորդ մասը կարելի է համարել *-աիս* տեղանվանակերտի սեպագրի դրսևորումը. հմմտ. *Արցաիս/Արձաիս, Բջնաիս, Կամաիս, Կարծաիս, Շատաիս, Քաշաիս* տեղանուններում առկա *-աիս* տեղանվանակերտ վերջածանցը: Այդուհանդերձ, բացառված չէ, որ երկրանվան բուն արտասանությունը եղել է Eria-, իսկ *-he//hi* վերջնամասը ուրարտական սեպագրության լեզվի հավելումն է: Այս դեպքում Eria <*Er(i)-ia՝ հնդեվրոպական ծագումով *-ia* տեղանվանակերտի հավելումով. հմմտ. հարևան երկրներից Buzonia և Quria երկրանունները:

Շիրակի և շրջակայքի բնակչության պաշտամունքի առարկա Արագած լեռան անունը ևս խոսում է Հայկական լեռնաշխարհի այս մասում եղջերավոր կենդանիների նախնադարյան պաշտամունքի մասին:⁴⁴ Քրիստոնեական ավանդազրույցներում Արագածին է առնչվում Գ. Լուսավորչի մշտավառ կանթեղը՝ *անպարան* կախված երկնքից, որից էլ իբր գավառն ստացել է իր *Սպարան* անունը:⁴⁵ Այսպիսի ավանդազրույցների հնադարյան ակունքների բացահայտիչներից մեկը Արագածի ստորոտին գտնված հին հայկական *Նիզ* (նաև *Նիզատուն*) գավառի անունն է,⁴⁶ որովհետև գրաբարում նրա հիմք *Նիզ* բառը ոչ միայն «լինզ» էր նշանակում, այլև «ձողաձև կամ գերանաձև լույս, որ երևում է ամպերում»:⁴⁷ Սա ևս հայերենի հնդեվրոպական միջուկին պատկանող բառերից է՝ ծագած հ.-ե. *knig՝h-

³⁶ Капанцян Г. Историко-лингвистические работы, т. II, Ер., 1975, С. 68-69.

³⁷ Гамкрелидзе Т., Иванов В. Индоевропейский язык и индоевропейцы, т. II, Тб., 1984, С. 584.

³⁸ Պետրոսյան Ս., Արջի և եղջերվի հակադրամիասնական պաշտամունքի արտացոլումը հնագույն Շիրակի տեղանուններում, «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» հանրապետական II գիտաժողովի զեկուցումների թեզիսներ, Գյումրի, 1996, էջ 46: Նույնի, Դասերը և եռադասության դրսևորումները հին Հայաստանում, Եր., 2006, էջ 236-237:

³⁹ Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. I, էջ 684: ՀԱԲ, հ. II, Եր., 1973, էջ 56:

⁴⁰ Гамкрелидзе Т., Иванов В., նշվ. աշխ., հ. II, էջ 584:

⁴¹ Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. I, էջ 682:

⁴² Բառգիրք հայոց, Քննական բնագիրը, առաջաբանը և ծանոթագրությունները Հ. Ամալյանի (այսուհետև՝ «Բառգիրք հայոց»), Եր., 1975, էջ 94:

⁴³ Կարագեղեզեան, էջ 240:

⁴⁴ Պետրոսյան Ս., Դասերը և եռադասության դրսևորումները հին Հայաստանում, էջ 303-305:

⁴⁵ Ղանալանյան Ա., Ավանդապատում, Եր., 1969, էջ 368:

⁴⁶ Աշխարհացոյց, էջ 72, 111:

⁴⁷ ՀԱԲ, հ. III, Եր., 1977, էջ 450:

/*kneig^h- «ծռել, թեքել» նախաձևից:⁴⁸ Քարիդարյան մարդու առաջին լինգը եղել է քարայծի եղջուրը, որը, ինչպես ստորև կտեսնենք, եղել է պաշտամունքի առարկա և համարվել լույսի աղբյուր:

Ինչպես նաև են լծորդվել ու զուգորդվել «եղջուր» և «լույս» հասկացությունները: Խոր նախնադարից սկսած՝ Հայկական լեռնաշխարհի բնակիչների պատկերացումներում լեռները քարացած եղջերավորներ էին, իսկ լեռնագագաթները՝ նրանց եղջուրները: Լուսաբացին նախնաառաջ լուսավորվում են լեռնագագաթները, որով այն տպավորությունն է ստեղծվում, թե երկնային լույսն առաջինն իրենք են ընդունում ու տարածում: Ըստ այդմ, մեր նախնիների առասպելաբանական պատկերացումներում տեղի է ունեցել «լեռնագագաթ»/«եղջուր»/«լույս» հասկացությունների զուգորդում: Թե ինչքան վաղ կարող էր տեղի ունենալ դա, ցույց է տալիս վաղինդեվրոպական DY արմատի ժառանգորդ բառերի իմաստների տարբերակվածությունը հնդեվրոպական զանազան լեզուներում: Մի դեպքում այդ արմատին հանգող բառերը «այծ» են նշանակում, մյուսում՝ «լույս», «աստված» և այլն:⁴⁹ Հայերենում ունենք *տիկ* (<հ.-ե. *dig- «այծ») «տիկ, տկճոր», «պարկապզուկ»,⁵⁰ *տիւ* (<հ.-ե. *diu-) «ցերեկ, օրվա լույս մասը»⁵¹ բառերը և *Տիւր* (<*տիւ-ր) դիցանունը:⁵² «Այծ»/«Լույս» առասպելաբանական զուգորդման համար հմմտ. նաև *բուծ* «ուլիկ, գառնուկ» (< հ.-ե. *bhug o-) և «*Բուզի*-արեգակն»⁵³ (< հ.-ե. *bhug' - (i)jā):

Այդպիսի առասպելաբանական զուգորդումների արգասիքներից մեկն էլ *Արագած* <*ա-րագ-ած լեռնանունն է, որում առկա է *րագ<հ.-ե. *ragh- «եղջուր» արմատը՝ -ր-ից առաջ հայերենին բնորոշ ա- նախահավելվածով և -ատ (*ած) վերջածանցով:⁵⁴ Լեռնանվան վերջնամասի -ատ/-ած համարժեքության համար հմմտ. Մասիս լեռն երկրորդ անվան *Արարատ* և *Արարած* տարբերակները՝ «*Մասեայ-Արարած*»/«*Մասեայ. Արարած*»:⁵⁵ Լեռնանվան *արագ- (<հ.-ե. *ragh-) արմատի զուգահեռ-արմատակից բառերից նախնաառաջ հիշատակելի են հունարենինը, որոնց բուն «եղջուր» իմաստը կորսված է (ինչպես հայերեն *Արագած* լեռնանվան մեջ), սակայն փոխաբերաբար առկա է հետևյալ բառերում՝ ράχις «լեռնագագաթ,

⁴⁸ ՀԱԲ, հ. III, Եր., 1977, էջ 450: Հայ ժողովրդական հեքիաթներից մեկում «թեքված > կամարած» իմաստի պատճառով և «եղջուր»/«լույս» առասպելաբանական զուգորդման հենքի վրա նույնացված են ծիածանը՝ որպես երկնքի ու երկրի միջև կամուրջ և տիեզերական լեռնան մարմնավորում այծի եղջուրները: Ահա դրա նկարագրությունը. «Ճամփին մի էծ տեհա, պոզերն էնդար վենձացել են, որ երգնքին դեմ են էլալ, էլ կարում չի գլուխը կոացնել ու խոտ բածել... էծը չոքում. մարդը նրա մեջքն ա ըլում, պոզերովը բծրանում, գնում աստծու կուշտը» (Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հ. VIII, Եր., 1977, էջ 66):

⁴⁹ Андреев Н. Раннеиндоевропейский праязык. Л. 1986. С. 86-87.

⁵⁰ ՀԱԲ, հ. IV, էջ 405:

⁵¹ Նույն տեղում, էջ 410:

⁵² Աղայան Է., Բառաքնական և ստուգաբանական հետազոտություններ, Եր., 1974, էջ 148-150:

⁵³ Բառգիրք հայոց, էջ 58:

⁵⁴ Պետրոսյան Ս., «Շարայի ցեղամիությունը»..., էջ 69-70: «Մի բան ունենալը, մի բանից լինելը» նշանակությունը տվող -ատ վերջածանցի համար հմմտ. արմատ, խորխորատ, հեղեղատ, հրատ և այլն (Հայոց լեզվի պատմական քերականություն, հ. II, էջ 75-76), իսկ որպես տեղանվանակերտ՝ հմմտ. Այրարատ, Լմբատ, Հաղբատ, Որթուատ, Պաշատ, Տամբատ:

⁵⁵ Բառգիրք հայոց, էջ 209, 405 ծան. 154: Հայերենում տ/ծ համարժեքության համար հմմտ. «Օ, տո- միջարկություն կոչական, նաև առբայ» (նույն տեղում, էջ 154): Հմմտ. նաև խայտ/խայծ, անտառ/ծառ, բուտ/բուծանել, կեղտ/կեղծ, մուտ/մուծանել, պղտոր/պղիղծ՝ իրենց հիմքում նույնական գոյգերը (Джаукян Г. Очерки по истории дописьменного периода армянского языка. Ер. 1967. С. 302-303):

լեռնաշղթա» (>«ողնաշար, մեջք»), ῥαχίς «ժայռոտ ծովեզր, առափնյա ժայռ», ῥαχίς «ողնաշարը ջարդել» (>«ջախջախել, ոչնչացնել»):⁵⁶ «Լեռնաշղթա»/ «ողնաշար» առասպելաբանական գուգորդման համար հմնտ. անգլ. back «մեջք» և «բլրի գագաթ», spine «ողնաշար» և «լեռնագագաթ», ռուս. хребет «մեջք, կոնակ, ուս» և «լեռնաշղթա» (> хребтовый «ողնաշարի» և «լեռնաշղթայի»): Հայերեն և հունարեն բառերի արմատակիցներից է օսերեն ragʿæn «կախիչ» («եղջյուրե կախիչ») բառը՝ նունպես նախնական իմաստի կորստով, ինչպես նաև արմատի բուն իմաստը պահած բալթիկ- սլավոնական լեզուների հետևյալ բառերը. հին սլավ. roгъ, ռուս. рог «եղջյուր» (> роговина, роговье «լեռնաշղթա, հրվանդան»), լիտվ. rāgas, լատիշ. rags, պրուս. ragis «եղջյուր»:⁵⁷

Արագածի ընկալումը՝ որպես երկնային կանթեղի լեռի, պայմանավորված էր նաև կենցաղային և լեզվական որոշակի գործոններով: Ի նկատի առնենք, որ եղջյուրները՝ մանավանդ քարայծիներ, նաև առաջին ջահերն էին: Մնամեջ եղջյուրի մեջ լցված ճրագուի հալվելու միջոցով այն ներծծած պատրույզը վառվելով շարունակում էր լույս տալ: Լեզվական գործոնի դեպքում պետք է ի նկատի առնել, որ հնագույն հայերենում ինչ-որ ժամանակ նույն կերպ են արտասանվել *արագ «եղջյուր» (<հ.-ե. *ragh) բառը և արեգ «արև, արեգակ» (<հ.-ե. *reǵ-) բառի արագ տարբերակը, որից, ինչպես Հ. Աճառյանն է գրում, «յ նախդիրով ունենք հին և ընտիր մի բառ՝ արագել «արևի առաջ դնել»:⁵⁸ Արագածի կատարի սրբազան լույսի պաշտամունքը համահայկական բնույթ է ունեցել: Եթե նրա անվամբ Արագած է կոչվել հին հայկական տոմարի 20-րդ օրը,⁵⁹ ուրեմն, յուրաքանչյուր ամսի այդ օրը ձևավորված է եղել լեռան և նրա սրբազան լույսի պաշտամունքին:

Հայ ժողովրդական հեքիաթները պահպանել են առասպելաբանված եղջերավորների և նրանց եղջյուրների մասին բազմաթիվ վկայություններ: Դրանցից մեկում առասպելաբանված կենդանին նկարագրվում է հետևյալ կերպ. «Էտ էծին աշկերը հենց ար լիա ծովին ճուրը, պոզերն էլ հենց ար լիա կրեո-կրեո թորը, լիա պոզվատ, լիա ավաստ, հենց շողշողը ար»:⁶⁰ Մյուսյաց Ուղտասար լեռան ներքոբերյալ ժայռապատկերը ներկայացնում է արդեն մարդակերպ, բայց դեռևս եղջերավոր մի աստվածություն:⁶¹ Մրա լուսեղեն բնույթի վկան աջ ձեռքից արձակված նիզակն է՝ կայծակի խորհրդանիշը, և ձախ ձեռքին պահված սկավառակը կամ գունդը՝ արևի խորհրդանշանը: Աստվածության եղջյուրներն ավարտվում են գնդիկներով, որոնք ընդհանրապես լույսի աղբյուրներ են խորհրդանշում, իսկ այս դեպքում՝ ժայռապատկերի աստվածության լուսարձակ եղջյուրները:

Հայկական քարայծի (բեզուարյան այծ) ընտանի տեսակի՝ Հայկական լեռնաշխարհից հարևան երկրներ տարածվելուն գուզնթաց,



⁵⁶ Древнегреческо-русский словарь. т. II. М. 1958. С. 1450.

⁵⁷ Абаев В. Историко-этимологический словарь осетинского языка. т. II. Л.- М. 1974. С. 345; Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. т. III. М. 1971. С. 489.

⁵⁸ ՀԱԲ, հ. I, էջ 311:

⁵⁹ Ալիշան Դ., Հայոց հին հավատքը կամ հեթանոսական կրոնը, Եր., 2002, էջ 78:

⁶⁰ Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հ. V, Եր., 1966, էջ 144:

⁶¹ Կարախանյան Գ., Մաֆյան Պ., Մյունիքի ժայռապատկերները, Հայաստանի հնագիտական հուշարձանները, 4. Եր., 1970, աղ. 63, նկ. 2:

տարածվել է նաև «եղջյուր»/«լույս» առասպելաբանական գուգորդումը: Պատահական չէ, որ սեմական նախալեզվի *karn «եղջյուր» բառը հնդեվրոպական նախալեզվից կատարված փոխառություն է՝ ծագած հ.-ե. *ker-n-(<*ker- «եղջյուր, եղջերավոր կենդանի») նախաձևից,⁶² իսկ սեմական նախաձևին հանգող եբրայերեն keren «եղջյուր» բառը ըմբռնվել է նաև «լույսի ճառագայթ» իմաստով: Հրեաների Մովսես նահապետի հանրահայտ քանդակում Միքելանջելոն նրան օժտել է եղջյուրներով, իսկ Ֆրա Անջելիկայի և Ռաֆայելի նկարներում դրանց փոխարեն մենք տեսնում ենք երկու փնջաձև ճառագայթ:⁶³

Վիտիբուխիի ցեղապետ արքայի երկրորդ նստավայրի՝ Ամիգուի գրավումից և ավերումից հետո երկիրը վարչական կենտրոն չունեցավ: Սարգուրի II-ը այդպիսին դարձրել էր վերաշինված Ուրայանին (Ուրեյունին): Իր տարեգրության մեջ նա ասում է. «Հենց այդ տարում երրորդ անգամ արշավեցի Վիտեբուխե (երկրի) վրա: Երեք գավառապետ ապստամբած (...) էին, երեք տեղերում արշավանք կատարեցի: Խալդյան մեծությամբ երկիրը վերապաշարեցի, մեկ օրում նվաճեցի: Երկիրը կերա (=ուրացրի), մարդ, կին քջեցի: Ուրայա ամրոցը կառուցեցի, բերդակալ այնտեղ նստեցրի (...): Վիտեբուխեյան ժողովրդին (...) այնտեղ բնակեցրի»:⁶⁴ Սարգուրի II-ը այդպես վարվել էր, հավանաբար, ի նկատի առնելով երկրի կյանքում Ուրեյունիի ունեցած առաջնային դերը: Ըստ երևույթին, Ուրեյունին եղել է Վիտիբուխիի նաև կրոնական կենտրոնը: Իսկ Արարատյան դաշտում ամրապնդված Ուրարտուի համար նրան մոտ գտնվող Ուրեյունին նաև ռազմավարական նշանակություն էր ունենալու՝ որպես Ախուրյանի ավազան թափանցելու հենակետ:

Ուրեյանի բնակավայրի պաշտամունքային բնույթն ուղղակի կապի մեջ էր լինելու Սիրու(սի) անվան և «եղջյուր»/«լույս» առասպելաբանական գուգորդման հետ: Արգիշտի I-ի կողմից Ureiu(ni) և Սարգուրի II-ի կողմից Uraia(ni) տեսքով բերված տեղանվան բուն ձևը եղել է *Ureja-/*Uraia- (ուղղ. հոլով) և *Ureio-/*Uraio (սեռ. հոլով). հմմտ. հին հայկական Ուրմի (<*Ուրմ-ի) տեղանվան Ուրմիա (ուղղ. հոլով) և Ուրմիա (սեռ. հոլով) ձևերը: Հայերենի -ի վերջածանցի հ.-ե. *-(i)ā նախաձևից սերելու և -ի տեղանվանակերտի հետ նույնը լինելու վերաբերյալ խոսք եղավ վերևում՝ Buzunia երկրանվան առնչությամբ: Քննության առարկա տեղանվան *Urei-/Urai- հիմքը ևս բաղադրյալ է՝ կազմված *ur- արմատից և ei-/ai վերջածանցից: Ընդ որում, դրանք համարժեքներ են, ինչն իր արտացոլումն է գտել գրաբարում (-jē-է). հմմտ. բորայ/բորէ «բորենի», երայ/երէ «որսի խոտաճարակ կենդանի», կրայ/կրիայ, պախրայ/պախրէ բառերի գույգ տարբերակների վերջածանցները: Տեղանվան հիմք բառի *ur- արմատը, մեր կարծիքով, նշանակում է «լույս» և առկա է նաև միջնադարյան «Բառգիրք հայոց»-ի «Ուրմայ-լուսոյ յարութիւն, կամ լոյս վերահայեաց» բառում.⁶⁵ հմմտ. «Ուրմիա-լոյս իմ, կամ հուր տեառն, կամ վկայութիւն»⁶⁶ և ուրման «աշտարակ կամ վառարան, հրարան»⁶⁷ բառերը (վերջին բառը, Գր. Ղա-

⁶² Гамкрелидзе Т., Иванов В., նշվ. աշխ. հ., II, էջ 876:

⁶³ Мурьянов М. К семантическим закономерностям в лексике старославянского языка (рогъ и его связи), Вопросы языкознания. 1979. N 2. С. 103, 106.

⁶⁴ УКН. N 155 D; ՀԺՊԲ, հ. I, էջ 77: Ըստ երևույթին, Արգիշտի I-ը նվաճված Վիտիբուխի, Լուշա, Գաթարգա երկրներից Վիտիբուխիի գլխավորությամբ վարչական մի միավոր էր ստեղծել: Ըստ այսմ, Սարգուրի II-ը Վիտիբուխիի երեք գավառապետներ ասելով կարող էր ի նկատի ունենալ նախկին Վիտիբուխիի, Լուշայի և Գաթարգայի տարածքներում նշանակված կառավարիչներին:

⁶⁵ Բառգիրք հայոց, էջ 261:

⁶⁶ Նույն տեղում, էջ 262:

⁶⁷ ՀԱԲ, հ. III, էջ 608:

փանցյանի կարծիքով, *վառ* արմատի տարբերակն է և իր հիմքում ունի խեթերեն *ur-/uar-* «վառել, այրել» արմատը):⁶⁸ Այս դեպքում, *Ureju(ni)/Uraja(ni)* տեղանունն ունեցել է «լուսե, լուսեղեն» կամ դրան մոտ ինչ-որ իմաստ: Հիշենք Արագածին առնչվող Լուսավորչի *մշտավառ կանթեղի* ավանդազրույցը և *Նիզ* գավառանունը:

Հին հայկական ազգասերման ավանդազրույցների համաձայն՝ Շիրակի և Հայկական լեռնաշխարհի, հյուսիսարևելյան կեսի շատ շրջանների բնակչության նախահայրն էր Հայկի ավագ որդի Արամանյակը:⁶⁹ Իր անվամբ արորային հողագործությանն առնչվելով հանդերձ (*Արամանեակ* < **Արա-ման-եակ* հմմտ. *արոր* < արար < հ. -ե. **arə-tro*)՝ Արամանյակը համարվել է «եղջերավոր» Արագած լեռան և Արագածոտն գավառի անվանադիրը, ուրեմն, նաև «եղջերավոր» տոտեմ ունեցող կերպար:⁷⁰ Նրա թոռ Շարան անվանադիրն էր Շիրակի և նախահայրը ինչպես Շիրակի, այնպես էլ Աշոցքի, Տաշիրի, Ջավախքի, Գուգարքի մեծ մասի բնակչության:⁷¹ Շարայի վիպական կերպարի «եղջերավոր» նախատիպ ունենալու մասին է խոսում *շարապայ* բառը: *Շարապայ* < **Շարայ-պայ*, որի երկրորդ մասը նույնն է *պայ* բառի⁷² հետ: Սա նշանակում է առասպելական այն էակը, «որ մարդուց է առաջանում և երեների հետ է արածում» (հմմտ. *տնպայն* «տան պահապան բարի ոգի»):⁷³ Միջնադարյան «Բառգիրք հայոց»-ում *շարապայ* բառն ունի «հորթոյ պատկեր» բացատրությունը:⁷⁴

Շարայի վիպական կերպարի հողագործական-հացահատիկային բնույթը ներդաշնակ է նրա՝ եղջերավոր կենդանու տեսքով տոտեմ նախնի լինելու հետ, որովհետև բրիչային հողագործությունից արորայինին անցումը նշանավորվեց հողագործական աշխատանքներում խոշոր եղջերավոր անասունի ներգրավումով, որով վերջինի պաշտամունքը նոր բովանդակություն ձեռք բերեց: Հողագործ ու հացահատիկ մշակող հայը անցյալ դարասկզբին ևս ասում էր. «Հաց, հացի հրիշտակ,/Արդար եգան վաստակ,/ Ձրզի արծանի էղնինք»:⁷⁵ «Եղջերավոր»-ի և Շարայի հողագործական-հացահատիկային պաշտամունքները սերտաձած են եղել այնպես, ինչպես եղել է նաև ծագումնաբանորեն նրան մոտ կերպարների ուրարտա-մուծածիրային Խալդի և փոքրասիական-հունական Դիոնիսոս աստվածների դեպքում: Հայտնի է, որ Խալդիին ոչ միայն ուլեր և ցուլեր էին զոհաբերում, այլ նաև հաց և գինի, ուստի «Մերբար թեփերի ընծայական թիթեղների վրա Խալդի երբեմն պատկերված է լինում հացերով լեցուն սեղանի առջև»:⁷⁶ Ի դեպ, Խալդի աստծու նախատիպը, ինչպես նրա անունն էլ է ցույց տալիս,⁷⁷ դիցայծ է

⁶⁸ Ղափանցյան Գ., *Հայոց լեզվի պատմություն. Հին շրջան, Եր., 1961, էջ 353:*

⁶⁹ Սովսիսի Խորենացույ Պատմություն Հայոց, Եր., 1981, գիրք. Ա, գլ. ժա:

⁷⁰ Պետրոսյան Ս., *Դասերը և եռադասության դրսևորումները հին Հայաստանում, էջ 177-178, 365-366:*

⁷¹ Խորենացի Բ, ը, Պետրոսյան Ս., «Շարային ցեղամիությունը»..., էջ 69-70:

⁷² Պետրոսյան Ս., Պետրոսյան Լ., նշվ. աշխ., էջ 57:

⁷³ ՀԱԲ, հ. IV, էջ 15-16:

⁷⁴ Բառգիրք հայոց, էջ 248:

⁷⁵ Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, հ. X, Եր., 1967, էջ 464:

⁷⁶ Հմայակյան Ս., Վանի թագավորության պետական կրոնը, Եր., 1990, էջ 36, 107 ծան. 39:

⁷⁷ Hal-di դիցանվան *խալ/*խաղ «այծ» և *դի/դի-ք «աստված» բաղադրիչների վերաբերյալ տե՛ս Պետրոսյան Ս., Խալդի դիցայծի և գինու պաշտամունքի շուրջ, Հանդես ամսօրեայ, Վիեննա, 1977: Պետրոսյան Ս., Պետրոսյան Օ., Հնագույն Օտիքի դիցական գլխավոր եռյակի շուրջ, ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. IV, Գյումրի, 2001, էջ 90-91: Պետրոսյան Ս., Քոչարի պարի ծիսական հենքը, Արվեստ և ժամանակ. հայացք Գյումրուց, Գյումրի, 2010, էջ 28:

եղել: Ինչ վերաբերում է Դիոնիսոսին, ապա խաղողի և գինու աստված լինելուց բացի, նա հողագործության հովանավոր աստված էր և հացահատիկի անձնավորում: Նա «առաջինն էր եզները լծել արոքին, որը մինչ այդ մարդիկ ձեռքով էին քարշ տալիս: Ունանք գտնում են, որ այդ պնդումը բանալի է տալիս հասկանալու, թե Դիոնիսոսին...ինչու էին պատկերում եզան գլխով» - գրում է Ջ. Ջ. Ֆրեզերը:⁷⁸

Շիրակի, Աշոցքի, Տաշիրի, Ջավախքի և Գուգարքի հնագույն բնակիչները միայն իրենց «եղջերավոր» տոտեմի շնորհիվ չէ, որ համարվել են Շարայի և Գուշարի սերունդներ, ուրեմն, նաև Հայկագուններ՝ նախահայր Հայկի սերունդներ:⁷⁹ Այս դեպքում կարևորվել է նաև լեզվական գործոնի դերը: Հայկագն Շարայի սերունդները համարված հայության հատվածը ավանդազրույցների միջոցով հիշողություններ է պահպանած եղել իր նախնիների՝ հիշյալ շրջանների ցեղերի հայախոս լինելու, հայկական էթնոսին պատկանելու վերաբերյալ: Այդ իրողությունն են փաստում նաև տեղի սեպագրային (և ավելի ուշ ավանդված) ցեղանուններից ու տեղանուններից հոդվածում բերվածների հնդեվրոպական-հայկական ստուգաբանությունները:

О ЛОКАЛИЗАЦИИ КЛИНОПИСНОЙ СТРАНЫ ՄԻՐԱՍԻԻ

___ Резюме ___

___ С. Петросян ___

Страна Витирухи включила в себе юго-западную часть гавара Ширак и примыкающие к нему земли. В основе этнонима Витиру(хи) лежит корень **uit-*, ср. арм. *վիթ* “газель, серна”, *վթիկ* “теленоч оленя”, *վիտվիտ* “прыгающий” > “козель”. Тотемными животными для древнейших жителей Ширака являлись эти и другие рогатые. Именно они дали свои имена племенам и странам. Оронимы *Арагац* и *Артин* также имеют индоевропейское происхождение. *Արազած* < **rag-at-*, где **rag-* < и.-е. **ragh-* “рог”, а *Արտին* < **dren-* < и.-е. **drā-* “бегать” (ср. фрак. личн. им. *Drenis* и албан. *drepi* “олень, лань”). Как видно из древнеармянских эпических сказаний, Шара является эпонимом Ширака и его древних жителей. Его имя лежит в основе слова *շարշիշի* “статуя теленка”, которое говорит о том, что и для Шара тотемным животным послужил какой-то рогатый. В древнеармянских эпических сказаниях деда Шара-Арамаяка считали эпонимом горы Арагац и гавара Арагацотн. Одновременно он-старший сын этнарха армян Хайка. Если древние жители Ширака и Арагацотна считали себе потомством Шара и Арамаяка, значит они сохранили кое-какие воспоминания о том, что их предки, в том числе и витирухийцы, принадлежали к армянскому этническому обществу. Вышеупомянутые этнонимы и топонимы из Ширака и Арагацотна подтверждают этот факт, так как они этимологизируются на индоевропейско-армянской почве.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Պետրոսյան Սարգիս Գարեգինի - պ. գ. դ., ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական

հետազոտությունների կենտրոն, Շիրակի պետական համալսարան,

E-mail: Vahe1996@mail.ru

⁷⁸ Ֆրեզեր Ջ., *Ոսկե ճյուղը. մոզոսի և կրոնի ուսումնասիրություն*, Եր., 1989, էջ 456:

⁷⁹ *Խորենացի, Ա, ծա, Բ, ք:*